

Bugu ya u Vhala ya Thikho

GIREIDI YA

2

TSHIVENDA

LUAMBO LWA HAYANI

THEMO YA 3

Bugu ya u Vhala ya Thikho

GIREIDI YA 2 | THEMO YA 3

TSHIVENDA

Magudiswa

Themo ya 3	1
Thero: Ri a pfha ri na vivho	2
Vhege ya 1	4
Vhege ya 2	11
Thero: Ri a khakha	18
Vhege ya 3	20
Vhege ya 4.....	27
Thero: Ri a tshina.....	34
Vhege ya 5	36
Vhege ya 6	43
Thero: Ri wana thuso.....	50
Vhege ya 7	52
Vhege ya 8.....	59

THEMO YA 3

Thero: Ri a pfha ri na vivho

U pfhumisa luambo:

Idioma

Hune ipfhi kha fhungogake la amba zwo fhambanaho na zwe la vha li tshi amba zwone.

Dithu li ofhisaho la maoto madala khanani/guthu khanani.

Tshinwe tshifhinga, musi khonani i tshi takalelwa, kana i tshi nga ita zwithu zwa khwine u fhira rihe, ri vha na vhudipfhi vhu shushaho. Vhudipfhi ha vivho vhu vhidzwaho u pfhi 'dithu la maoto madala khanani/guthu khanani'. Fhedzi a ro ngo tea u li thetshesha! Ri nga li thatha uri li tutshele kule na rihe ngauri muhwe na muhwe u na vhukoni hawe ho khetheaho na vhumuthu hawe.

Zwitori:

**Tshidekudeku ndi
kutiraka**

Holodei dza vhuria

Divhaipfhi

**tthiraka ya
tshidekudeku:**

Ndi tthiraka ine ya itelwa u hwala na u bvisa zwithu. Tthiraka ya tshidekudeku i na tshipida tsha murahu tshine tsha vhidziwa u pfhi dekudeku. I nga hwala zwithu zwine zwa nga mutavha, mavu, kana matombo ya zwi shulula musi zwi tshi todea.

lori:

Ndi tthiraka khulwane ine ya shumiswa u hwala thundu u bva huhe fhethu u ya huhe.

tshiendedzi:

Tshithu tshine tsha hwala vhathu kana zwithu nga bada, u fana na goloi, bisi, tthiraka kana baisigira.

luvhilo:

U tshimbila nga u tavhanya.

lwanzhe:

Ndi maqi manzhi vhukuma a muho.

mahovhohovho:

Maqi ane a elela ntha ha mupendelo wa tomo lilapfhu kana tshikwara.

lwendo:

U ya huhe fhethu.

Divhaipfhi

tshenzhemo: Tshenzhemo ndi tshiñwe na tshiñwe tshine na tshi vhona, u tshi ita kana u tshi pfha vhutshiloni hañu. U nga sa mihumbulo ine wa i kuvhanganya.

vivho: Dzina la vhudipfhi vhuñe ra vha naho musi ri tshi toḁa zwine muñwe muthu a vha nazwo.

u vha na vivho: Vhudipfhi vhuñe ra vha naho musi ri tshi toḁa zwine muñwe muthu a vha nazwo.

maandḁa: Tshithu tshine na vha na nungo natsho.

khaphu: Pfhufho ine wa i wana nga u wina kana u ita zwavhuḁi, kanzhi ndi khaphu kana tshifanyiso.

Vhudzisani vha muḁa wa hañu

Ndi tshifhio tshithu tshine na nga takalela u vha na vhukoni khatsho?

Ndi nga langa hani vhudipfhi hanga arali nda ḁipfha ndi na vivho kha khonani yanga?

Foniki

Sielisanani u vhala mibvumo yothe ine na i divha.

a	b	e	l	m
f	o	h	u	d
ḡ	g	k	p	r
s	w	t	ṭ	v
x	y	l	aa	ii
ee	oo	uu	n	ṅ
dy	nṅ	mv	ts	ny
nny	ng	mm	fh	kh
ph	xw	nz	ṭh	sh
vh	zh	dz	dzh	tz
tzh	tsw	nṭh	shw	pw
nzh	ndz	ndzh	tzw	ntsh

Itani nyambedzano na khonani yaṅu:

1. Ndi mibvumo ifhio ye na vha ni sa i divhi?
Ṇwalani mutevhe wa mibvumo iyi kha bugu dzaṅu.
2. Ndi mibvumo ifhio ine na tea u ita ṇdowendowe ya u vhala ngayo?
Ṇwalani mutevhe wa mibvumo iyi kha bugu dzaṅu.

Itani ṇdowendowe ya u vhala na u ṇwala maipfhi:

- Itani magaraṭatai aṅu a ne na ḡo shumisa hayani.
- Humbelani u ṭuwa na bugu yaṅu ya U Vhala ya Thikho hayani. Itani ṇdowendowe ya u vhala u thoma kha ili siaṭari.
- Humbelani vha muṭa wa haṅu u ni vhidzelana
- mibvumo yo fhambanaho. Ṇwalani mibvumo fhasi.

U dikhouda

Kha vha sielisane u vhala maipfhi ane vha tea u a ðivha.

alamela	beba	mela	hafu	dada
ðamu	peama	gulu	ṭama	voho
sekena	kunama	maano	zwiito	yowee
nṇe	nyala	nganea	mmawe	fhaṭuwa
phukha	zhazha	dzikisa	dzhena	tzembatzemba
xaxara	tzheta	tsatsawani	tswerani	nṭhathuvha
shwashwamedza	pwaṭula	nzhaka	dzhomela	tswiavhavha
tzwipudza	tswaro	ntshengedza	tshivhavhula	nnyageleni
nnembeledza	tshifhaṭuwo	ntsinyedza	mvulatswinga	tshenzhemo
ṭakhamedza	nzhololo	mudzhulumba	nzhinga	pwaṭapwaṭa
ṭapanyedza	dyambila	nzenene	ndzumbulula	shwashwamedza
tshimvingimvingi	tshitwiriri	tzwipudza	tswavhelele	ndzhavhulela

Itani nyambedzano na khonani yaṇu:

1. Ndi maipfhi afhio ane na a ðivha?
Kha vha ṇwale mutevhe wa maipfhi aya buguni.
2. Ndi maipfhi afhio ane na tea u ita ṇdowendowe ngao?
Kha vha ṇwale mutevhe wa maipfhi aya buguni.

Itani ṇdowendowe ya u vhala na u ṇwala maipfhi.

- Itani ṇdowendowe ya u bulela nṭha maipfhi ni sa a ðivhi.
- Humbelani vha muṭa wa haṇu u ni vhidzela nṭha maipfhi o fhambanaho. Ṇwalani mibvumo fhasi.

Thero: **Ri a pfha ri na vivho**

Mofolodzhi / phendamaipfhi

Ni kha di humbula?

Ri vhidza tshipiḁa tsha ipfhi 'mofimi'.

Mofimi muḁwe na muḁwe u na ṱhalutshedzo.

Itani nyambedzano na khonani yaṁu:

- Vhalani mofimi na maipfhi.
- Ipfhi liḁwe na liḁwe li amba mini?
- Mofimi muḁwe na muḁwe u amba mini?

isa

mamisa

imisa

mu

muthu

muri

ana

musidzana

mutukana

ila

mutshila

tshimbila

Naa ni nga humbula maḁwe
maipfhi ane a shumisa mofimi iyi?

U Elela

Shumisani zwiga zwa u vhala u itela u ni thusa u vhala nga u elela.

•

Musi ni tshi vhona tshithoma, ni awele.

U sielisana u vhalela nṱha.

Ndi funa zwiliwa zwa vhuṱamboni ha maḍuvha a mabebo.

,

Musi ni tshi vhona khoma, ni awela nyana na kona u isa phanda na fhungo.

U sielisana u vhalela nṱha.

Vhuṱamboni hanga, ro vha ri na matshipisi, khekhe na maḷegere.

?

Musi ni tshi vhona tshiga tsha tshivhudzisi, shandulani ipfhi ḷanu u itela u vhudzisa mbudziso.

U sielisana u vhalela nṱha.

Ni a takalela vhuṱambo ha maḍuvha a mabebo?

!

Musi ni tshi vhona tshigarukela, shandulani ipfhi ḷanu u itela u sumbedza vhuḍipfhi.

U sielisana u vhalela nṱha.

Fhedzi tshithu tshavhuḍisa vhuṱamboni ndi dzhampinikhaseḷe!

“ ... ”

Musi ni tshi vhona zwiga zwa u amba, shandulani ipfhi ḷanu uri ni nge muthu ane a khou amba.

U sielisana u vhalela nṱha.

Mme anga vha vhidzelela, “Itsani hafho kha dzhampinikhaseḷe!”

“Ee mmawe,” nda ralo. “Ndi khou humbela pfharelo.”

U Elela

U sielisana u vhaḽeḽa nṽṽha.

Mpho u a imba, Naledi u a tshina.

Mpho na Naledi vho vha vha murathu na mukomana. Mpho o vha a tshi kona u imba. Ipfhi ḽawe ḽo vha ḽi na vhuṽambi nahone ḽo dzika. Naledi o vha a tshi kona u tshina. Milenzhe yawe yo vha i tshi ṽavhanyedza nahone i tshi leluwa.

ḽiṽwe ḽuvha, vṽathu vho ḽa u ṽalela Naledi a tshi khou tshina. Vho mu vhandela zwanda. “Ni a tshina zwavhuḽi vṽhukuma!” vha ralo.

Mpho o pfha o ṽungufhala. “Vṽathu vṽoṽṽe vha funa Naledi” a ralo. “Ahuna muthu a nṽsedzaho.”

Vṽusiku honoho, Mpho ha ngo imba. “Mulandu no fhumula?” ndi Naledi a tshi vṽhudzisa. “Ni a kona u tshina. Ndi tama arali ndo vha ndi tshi nga tshina u nga inwi,” ndi Mpho. “Fhedzi nṽṽe ndi funa u imba haṽu,” ndi Naledi a tshi ralo.

“Musini tshi imba, zwi ita uri milenzhe yanga i ṽoḽe u tshina!”

Vhege i tevhelaho, mugudisi wavho vha ri, “Muvhunduni wa hashu hu ḽo vha na khontsathi. Ndi nnyi ane a ḽo imba? Ndi nnyi ane a ḽo tshina?” “Ndi na muhumbulo,” ndi Naledi. “Mpho u ḽo imba, nṽṽe ndi ḽo tshina.”

Khontsathini, Mpho o imba luimbo lwawe lwa u difha. Naledi o tshina a tshi tevhedzela maipfhi. Vhathu vha vhanda zwanda vho vhanda. “Luimbo lu toda mutshini,” ndi Naledi a tshi ralo. “Na mutshino u toda luimbo,” o ralo Mpho.

U imba zwo vha zwi zwavhudi. U tshina ho vha hu havhudi. Vhothe, vho vha vhe vha khwinesa.

Tholokanyondivho

Kopololani ni fhedzise mafhungo kha bugu yanu ya ndowedzo:

1. Mpho a pfha o tungufhala ngaauri ...
2. Naledi ori u funesa u imba ha Mpho ngaauri ...
3. Ri a zwi divha uri vhasidzana vho shuma zwavhudi khontsathini ngaauri ...

Mofolodzhi / phendamaipfhi

Kopololani mutevhe wa maipfhi buguni yanu ya ndowedzo. Talelani mofimi we wa dzheniswa kha ipfhi linwe na linwe. Mofimi / ipfhi kana tshipida tsha ipfhi ili li amba mini?

1. elela
2. olela
3. tolela
4. kolela
5. vulela

Foniki

Sielisanani u
vusuludza mibvumo:

U dikhouda

Ñwalani mibvumo iyi miraru buguni yanu ya ndowedzo.

nz**zw****nzw**

Vhekanyani ni ñwale maipfhi aya fhasi ha mubvumo wo teaho.

nzenene nzambo zwima zwala mazwilu
zwililo nzumbululo nzwalelo nzwinzwimala nzwunzwumula

U Elela

U sielisana u vhalela n̄tha.

Zwiliwa zwo fhela, vha do renga zwiñwe nga tshelede ya nzwalelo.

Vho fula mazwilu othe, fhedzi vha khou hanedza. Zwililo zwashu a zwi nga fheli nga u dzulela u zwifhelwa. Ri thetshelesa zwivhi zwa mazwifhi duvha na duvha. Nzumbululo yone ri do i wana zwenezwino.

U enkhouda

Fhatani na u n̄wala maipfhi ayo buguni yaṇu ya n̄dowedzo.

n	z	w	u	r	a
e	ii	t	l̄	kh	m

n-z-u-r-u-m-a
kh-a-n-z-w-u

Foniki

Vhalani ayo maipfhi ni sedze mubvumo wo shandukaho. Kopololani maipfhi buguni yaṇu ya n̄dowedzo, ni fhedzise ipfhi la u fhedzisa.

t̄anzwa	→	kanzwa	→	__nzwa
nzie	→	nzeo	→	nze_
t̄anzwa	→	nanzwa	→	nanzw_

Ni nga engedza
maṇwe maipfhi?

U Elela

U sielisana u vhalela n̄tha.

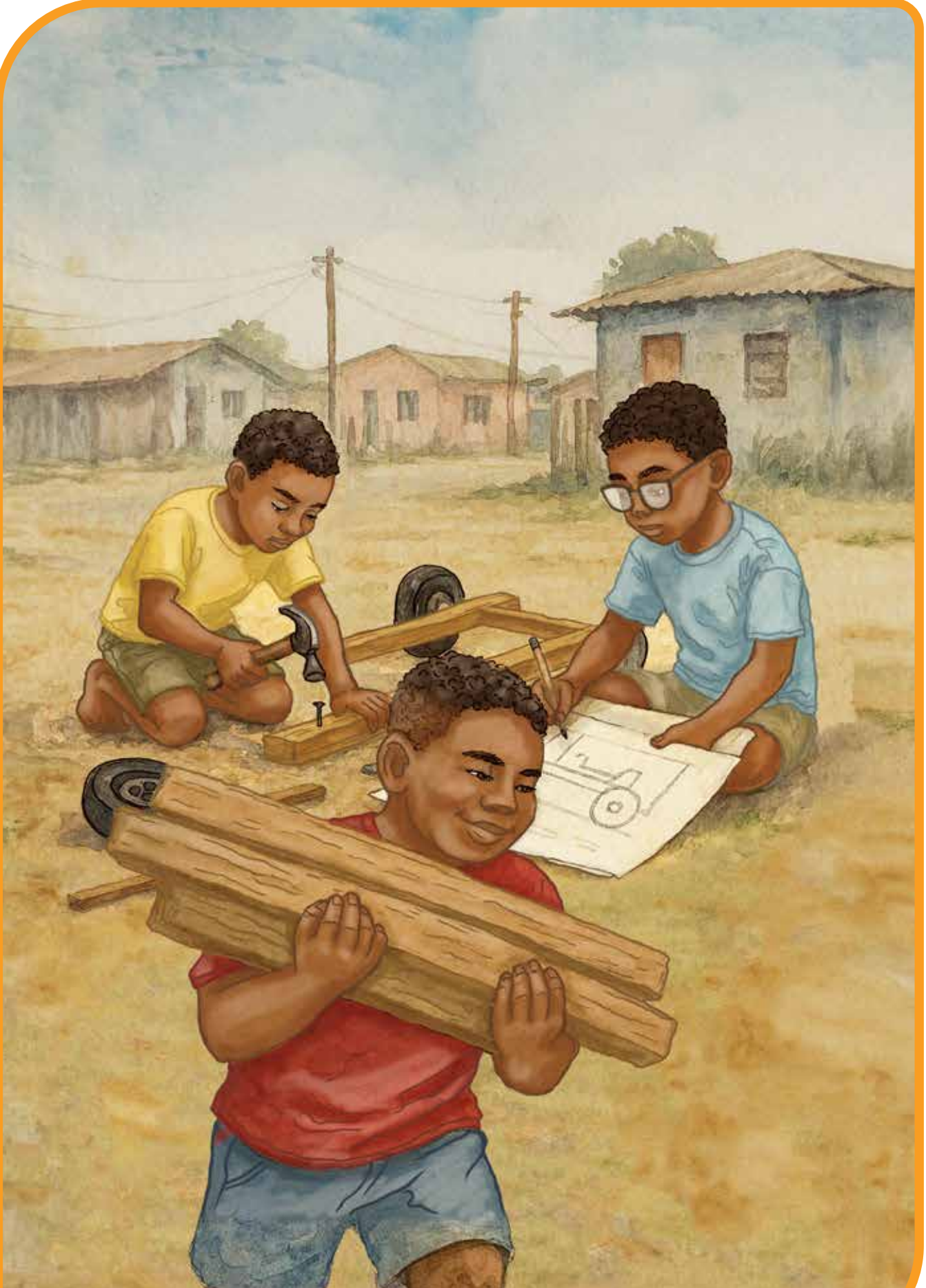
Zwivhuya u khou nanzwa zwanda. Zwo dola maḽegere. Uri ha nga t̄anzwi phulethi nga uri maḽi a ḽo t̄uwisa muḽifho wa maḽegere zwandani. Zwithu zwa hone ndi zwiṇwe, zwi a seisa. Ha t̄oḽi na musi zwi tshi ambiwa ngazwo. O shoshela maṭanzu.

Muṇwalo

Kopololani buguni yaṇu dza n̄dowedzo:

a a a a a a

U anetshela zwiṭori nga nḡila ya vhusiki.

Foniki

Sielisanani u
vusuludza mibvumo:

U dikhouda

Nwalani mibvumo iyi miraru buguni yaṅu ya ṅdowedzo.

nt**tw****ntw**

Vhekanyani ni ṅwale maipfhi aya fhasi ha mubvumo wo teaho.

ntenda ntika ntakula mutwe twedza
mutwedza ntambudzeni ntwedzela ntondeni ntakuleni

U Elela

U sielisana u vhalela ṅṅha.

Kamara ya Ntambundzeni yo bva mutwe.

Ntakadzeni na Ntondeni vho ṱuwa vhoṱhe u ya ha vho Ntambudzeni. Vho wana thekhisi yo ḡala. Ntondeni a humbela Ntakadzeni a ri, “Ntakuleni ngauri a thi na vhudzulo.” Vho Mutwedza ndi mureili wa thekhisi. Na vhone vha khou tenda uri Ntakadzeni a takule Ntondeni.

U enkhouda

Fhatani na u n̄wala maipfhi ayo buguni yaṇu ya ṇḁowedzo.

n	t	w	nt	i	e
a	k	l	p	o	h

n-t-i-k-a
n-t-o-p-o-l-a

Foniki

Vhalani ayo maipfhi ni sedze mubvumo wo shandukaho.
Kopololani maipfhi buguni yaṇu ya ṇḁowedzo, ni fhedzise ipfhi la u fhedzis.

ntota	→	ntata	→	nta__
lwedza	→	twedza	→	twe__
nthudzela	→	ntwedzela	→	ntwedz__

Ni nga engedza
maṇwe maipfhi?

U Elela

U sielisana u vhalela n̄ṭha.

Mukomana wanga o ntika vhukuma. Ha tendi ndi tshi tovhola. A vhona ndo singuwa u a ntevhela a vhudzisa uri ndi nnyi o ntovholaho. Vha fhasi vho ntonda nga mukomana o raliho. U ntendela ndi tshi vha muthu a re na mutakalo.

Muṇwalo

Kopololani buguni yaṇu dza ṇḁowedzo:

aa aa aa

U Elela

U sielisana u vhalela nṭha.

Tshibode na Tshiṇoni

Kalekale, Tshibode na Tshiṇoni zwo vha zwi dzikhonani. Zwo vha zwi tshi dzula tsini na mulambo muhulu.

Tshiṇoni tsho vha tshi tshi kona u fhufha nṭha lutomboni. Tsho vha tshi tshi fhufha nṭha ha zwi kwara na miri. Tshibode tsho vha tshi tshi kona u tshimbila nga u ongolowa fhasi fhedzi.

Tshibode tsho lavhelesa Tshiṇoni tshi tshi khou fhufha. Tsho pfha tshi na vivho. “Tshiṇoni tshi vhona shango loṭhe,” tsha ralo. “Nṅe ndi vhona buse fhedzi. A zwo ngo luga!”

Vivho latsho lo mbo ḍi engedzea. Tshibode tsha litsha u la. Tsha dzumbama kha ganda latsho nahone tsha tungufhala ḍuvha loṭhe.

“Liṇwe ḍuvha, ha ḍa ḍumbu liḥulu. Muya wo vha u na maanda. Tshiṇoni tsha sa kone u fhufha. Tsho vha tshi tshi khou ofha.” “Nthuseni, Tshibode!” tsha vhidzelela.

Tshibode tsho vha tshi sa ofhi muya. Tsho vha tshi fhasi nahone tsho khwaṭha. Tsha kokodzela Tshiṇoni fhasi, nga murahu ha tombo liḥulwane. Zwa mbo ḍi vha zwo tsireledzea.

Musi ḍumbu li tshi tuwa, Tshiṇoni tsha ri, “Ndo livhuwa khonani yanga. No khwaṭha nahone no

tsireledzea hafha fhasi. Ndi tama arali ndo vha ndi tshi nga fana na inwi.”

Tshibode tsha mangala. Tshinoni na tshone tsho vha tshi tshi khou tshi tamavho.

Tshibode tsha mwemwela. “Ndi do vhulunga tshifhiwa tshanga,” tsha ralo. “Nahone ndi ni takalisavho nga tshanu.” U bva lenelo duvha, Tshibode a tsho ngo tsha vha na vivho hafhu.

Tholokanyondivho

Kopololani ni fhedzise mafhungo kha bugu yanu ya ndowedzo:

1. Tshibode tsho pfha tshi na vivho ngauri ...
2. Nga tshifhinga tsha dumbu, Tshibode tsho thusa Tshinoni nga ...
3. Mafheleloni, Tshibode tsho pfha ...

Mofolodzhi / phendamaipfhi

Kopololani mutevhe wa maipfhi buguni yanu ya ndowedzo. Talelani mofimi we wa dzheniswa kha ipfhi linwe na linwe. Mofimi / ipfhi kana tshipida tsha ipfhi ili li amba mini?

1. lumiwa
2. semiwa
3. rumiwa
4. shumiwa
5. lemiwa

Thero: Ri a khakha

U pfhumisa luambo:

Idioma

Hune ipfhi kha fhungogake la amba zwo fhambanaho na zwe la vha li tshi amba zwone.

Mapfhura o fhisa ludongo.

Tshinwe tshifhinga ri a dzhia tsheo ya u ita zwinwe zwithu, fhedzi zwa sa tshimbile nga ndila yone zwa vho khakhea. Ri mbo di ri 'mapfhura o fhisa ludongo.'

Zwitori:

Ndivhuwo u kadzinga makumba

Thesite ya Lindelani ya Mbalo i sa kondi

Divhaipfhi

kushumo:	Mushumo mutuku une wa tea u bva nduni u itela u u ita.
dauzeni:	Tshigwada tsha zwithu zwa fumimbili, kanzhi zwithu zwi no fana, tsumbo: makumba.
u namuwa:	Musi tshithu tsho nukala, tshi tshi khou suvha, na u nambatela musu u tshi tshi kwama.
makumba o kadzingwaho:	Makumba ane a vha uri o tanganiswa a bikiwa kha pani (heyi ndi ndila ine ya vha uri yo doweleda ya u la makumba.)
bambiri la mushumo:	Siatari li re na mbudziso kana mishumo ine ya fanela u itwa.
mudivhi:	Muthu ane a divha zwinzhi nga ha tshinwe tshithu nahone e na vhukoni vhuhulwane khatsho.
u difulufhela:	U dipfha u na vhungoho ha uri u nga ita zwinwe zwithu.

Divhaipfhi

**u difulufhela
nga ho
kalulaho:**

U pfha u tshi difulufhela lune wa litsha u lingedza kana u didowedza u ita tshinwe tshithu.

vhukhakhi:

Tshithu tshine ra tshi ita tsho khakheaho nga phoswo.

khombo:

Tshithu tshivhi kana tshi mangadzaho tshine tsha itea nga phoswo, hu si na muthu we a vha o diimisela u tshi ita.

u shuluwa:

Musi tshiludi kana luphuse zwi tshi wela nnda ha tshifaredzi zwa wela fhasi.

u tanganana:

A zwi na vhudele kana u zwo ngo kuna.

Vhudzisani vha muta wa hanu

Ndi fanela u ita mini arali nda ita vhukhakhi hayani, vhu ngaho sa u pwasha tshithu tsha ndeme?

No no vhuya na ita vhukhakhi he ha vha vhu tshi seisa? Ni nga mmbudza nga hazwo?

Foniki

Sielisanani u
vusuludza mibvumo:

U dikhouda

Ñwalani mibvumo iyi miraru buguni yaṅu ya ṅdowedzo.

n**ng****ngw**

Vhekanyani ni ṅwale maipfhi aya fhasi ha mubvumo wo teaho.

nguvho	ngade	wana	hone	ngwena
ngwana	silingwa	ngwenani	tingwa	vhengwa

U Elela

U sielisana u vhalela ṅṅha.

Ngwaneni o vhenga ṅama uri i vhe mukoki.

Vhengani u vhengwa nga thanga. U dzulela u lwala. Zwi tshi thoma u a silingwa. Mmawe vha ḡo mu isa dokotelani Ngwenani. Vha tshi ya hone vha pfhukha mulambo u re na ngwenani. Vho mu fukedza nguvho uri a sa rotholelwe.

U enkhouda

Fhatani na u n̄wala maipfhi ayo buguni yaṅu ya ndowedzo.

n	g	ng	w	e	a
i	t	m	aa	uu	k

ng-a-n-e-a
ng-w-a-n-a

Foniki

Vhalani ayo maipfhi ni sedze mubvumo wo shandukaho.
Kopololani maipfhi buguni yaṅu ya ndowedzo, ni fhedzise ipfhi la u fhedzis.

ngona	→	ngoma	→	ngo__
linga	→	tinga	→	__nga
ngwana	→	ngwasa	→	ngwa__

Ni nga engedza
maṅwe maipfhi?

U Elela

U sielisana u vhalela n̄tha.

U funesa u lwa. Vho lingedza u mu tinga zwa bala. U na maanda a no nga a ngwen̄a dza Ngwen̄ani. Ngavhe hu sa lamule Maanda, o vha a tshi do mu vhaisa. Uri ene ha ngwana ine ya tambiya ngayo nga u luga hayo.

Muṅwalo

Kopololani buguni yaṅu dza ndowedzo:

e e e e e e

Thero: **Ri a khakha**

Foniki

Sielisanani u
vusuludza mibvumo:

U dikhouda

Ñwalani mibvumo iyi miraru buguni yañu ya ndowedzo.

nw

ñw

ñ

Vhekanyani ni ñwale maipfhi aya fhasi ha mubvumo wo teaho.

ñala

ñwala

ñwedzi

ñoña

goñoño

nñala

nwela

nñoña

ñwethuwa

nwisela

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

Ñwedzi wo fhela, ri ñwala mulingo.

Naledzani ndi muthu a dzulaho a tshi sea. Ha ofhisi u mu humbela thuso. Ndo humbela uri a nthuse ndi ñwalele malume wanga lunwalo. Uri ha nga nñwaleli, nṱe mune ndi tea u ñwalele. Ndo thoma ndi tshi ṱoda u ñala fhedzi nda vhuisa muhumbulo nda ñwala, a kona u nthusa.

U enkhouda

Fhatani na u nwala maipfhi ayo buguni yaṅu ya ndowedzo.

n	w	ṅ	n	a	z
e	l	t	o	s	i

n-w-i-s-e-l-a
ṅ-w-a-n-a

Foniki

Vhalani ayo maipfhi ni sedze mubvumo wo shandukaho.
Kopololani maipfhi buguni yaṅu ya ndowedzo, ni fhedzise ipfhi la u fhedzis.

ṅwana	→	ṅwala	→	___la
ṅaṅa	→	ṅana	→	ṅa__
nwi	→	nwa	→	nw__

Ni nga engedza
maṅwe maipfhi?

U Elela

U sielisana u vhalela nṅha.

ṅwana a no lila a songo rwiwa u pfhi goṅoṅo. U dzulela u ṅala. Ha ṭṭḍi u ṅwala tshuṅwahaya u mbo ḍi lila. Ha ṭṭḍi u luka mavhudzi uri muluki wawe u a ṅaṅa. U fhedza mme awe ṅwongo. Vha tshi ri a bambele uri ene u shavha u nwela kotho. Ha ḍivhi zwine a ṭṭḍa hoyu ṅwana.

Muṅwalo

Kopololani buguni yaṅu dza ndowedzo:

Ee Ea Ae

U Elela

U sielisana u vhalela nṭha.

Sam na pennde yo tevhuwaho

Sam o vha a tshi dzula fuletheni doroboni. O vha a tshi funa u pennda.

Liṇwe ḍuvha, kilasi yawe yo ita zwifanyiso. Sam a ṭanganyisa pennde ya lutombo na ya ṭaḍa kha siatari laṭwe. Fhedzi tshanda tshawe tsha kuḍana na khaphu, pennde yawe ya tevhuwa. Yowee!

Sam o vha a sa khou ṭoḍa u dzhena khakhathini. O vhea dzhesi yawe nṭha ha pennde uri a i dzumbe. “Zwithu zwoṭhe zwo dzudzana naa Sam?” ho vhudzisa mugudisi wawe, Vho Pillay. “Ee, Mugudisi,” hu amba Sam. Fhedzi tshifhatuwo tshawe tsho vha tsho hanganea.

Hu si kale pennde ya thoma u ṇukadza dzhesi yawe. Dzhesi yawe yo vha yo ṇukala nahone yo no dalafhala.

Sam a sedza siatari. Ho no itea zwiṇwe zwithu. Muvhala wa lutombo na wa ṭaḍa yo vha yo ṭangana. Zwo ita muvhala wo nakaho, u fana na matari a re kha muri!

Sam o pfha a tshi khou ḍi sola. O sumbedza Vho Pillay tshika. “Ndo ita vhukhakhi. Ndo lingedza u vhu dzumba,” a ralo.

Vho Pillay a vho ngo mu hambekanya. Vho tou mwemwela. “Vhonani uri vhukhakhi haṇu ho

ita mini,” vha ralo. “No wana muvhala muswa! Musi ri tshi tanganyisa muvhala wa lutombo na wa ṭaḁa, ri wana muvhala mudala.”

Kilasi yoṯhe ya ḁa u sedza. Muñwe na muñwe o vha a tshi khou ṭoḁa u ita muvhala mudala. Sam a mwemwela. O guda uri nga zwiñwe zwifhinga vhukhaki vhu nga ri gudisa zwiñwe zwithu zwiswa.

Tholokanyondivho

Kopololani ni fhedzise mafhungo kha bugu yaṅu ya ṅdowedzo:

1. Sam o lingedza u dzumba vhukhaki ngauri ...
2. Musi pennde ya muvhala wa lutombo na wa ṭaḁa i tshi tangana i ita ...
3. Sam o guda uri ...

Mofolodzhi / phendamaipfhi

Kopololani mutevhe wa maipfhi buguni yaṅu ya ṅdowedzo. Talelani mofimi we wa dzheniswa kha ipfhi liñwe na liñwe. Mofimi / ipfhi kana tshipiḁa tsha ipfhi ili li amba mini?

1. ñwana
2. ñwali
3. ñwala
4. ñwavho
5. ñwambo

Foniki

Sielisanani u
vusuludza mibvumo:

U dikhouda

Nwalani mibvumo iyi miraru buguni yaṅu ya ṅdowedzo.

nk

kh

kh

Vhekanyani ni ṅwale maipfhi aya fhasi ha mubvumo wo teaho.

kholomo makhadzi nkho nkhanedza khwaṭha
khwaṭhisa nkhwala nkhwesa nkhethe nkhwida

U Elela

U sielisana u vhalela ṅṭha.

O nkhwala ra ya kholomoni.

Makhadzi vho ka maḍi nkho. Vha dzulela u
nkhanedza ndi tshi vha vhudza uri maḍi a nkho ha
ḍi. Vho nkhwesa muhwalo wa uri ndi dzule ndo kela
maḍi nkho. Ndo vha vhudza uri ahuna ane a ḍo kona
u nkhwesa nkho musi ndi mulamboni.

U enkhouda

Fhatani na u n̄wala maipfhi ayo buguni yaṅu ya n̄dowedzo.

n	k	h	w	kh	o
i	l	a	m	p	u

kh-o-l-o-m-o
m-u-kh-w-a-m-a

Foniki

Vhalani ayo maipfhi ni sedze mubvumo wo shandukaho.
Kopololani maipfhi buguni yaṅu ya n̄dowedzo, ni fhedzise ipfhi ḽa u fhedzise.

thuli	→	khuli	→	__uli
nkhwale	→	nkhwala	→	nkhwa__
nkho	→	ntho	→	nth__

Ni nga engedza
maṅwe maipfhi?

U Elela

U sielisana u vhalela n̄tha.

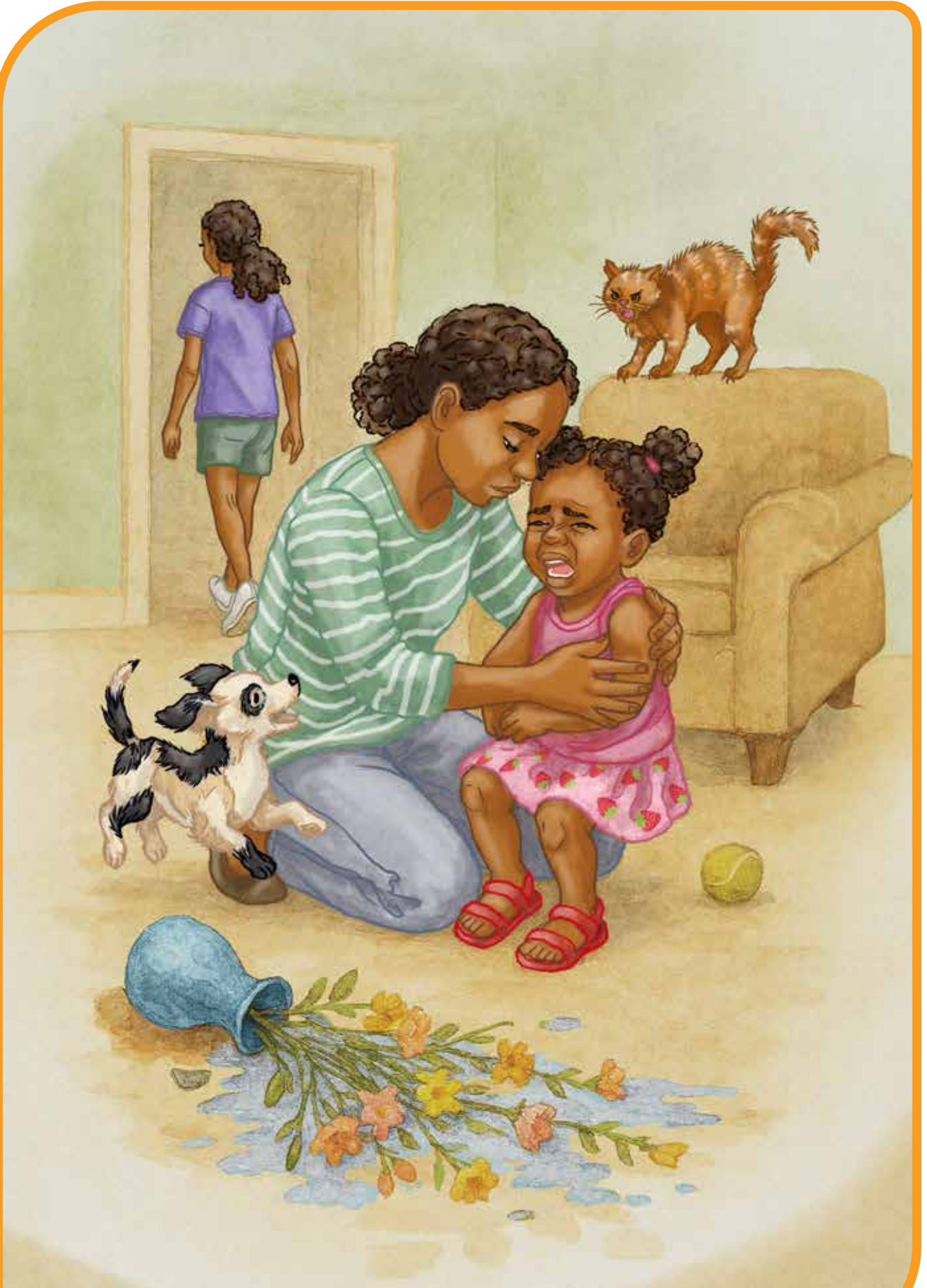
Nkhanedzeni uri o gidimiswa nga kholomo a wa mukhwama wa kheruwa. Uri kholomo yo vha i tshi lila i tshi ri, “moo.” Ene a shavha. Mukhwama o vhuya nawo a tshi vho tou khwikhwidza nga u neta.

Muṅwalo

Kopololani buguni yaṅu dza n̄dowedzo:

i i i J J J

U anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki.

Foniki

Sielisanani u
vusuludza mibvumo:

U dikhouda

Ŋwalani mibvumo iyi miraru buguni yaṅu ya ṅḡowedzo.

nt**ṭw****ntw**

Vhekanyani ni ṅwale maipfhi aya fhasi ha mubvumo wo teaho.

wanani

wisani

ningo

neleṭe

mutwa

nwisa

ṭwela

ntḡḡa

ntṭwisa

ntṭwela

U Elela

U sielisana u vhalela nṭha.

O ntḡḡa a neta.

Wisani o vhaaisala munwe. Maḡi ri tou mu nwisa ngaauri ha koni u fara. Uri munwe wo ita zwone wa vhaaisala ngaauri o vha o ntṭvha. Ndo ṭwa nae ḡvha loṭhe. Ndi tshi vho ṭwa o livhuwa a ri, “No ntṭwisa, ndo livhuwa.”

U enkhouda

Fhatani na u n̄wala maipfhi ayo buguni yaṅu ya ṅdowedzo.

n	ṭ	w	ee	h	fh
t	ḑ	ḷ	a	u	m

m-u-ṭ-w-a
fh-e-ṭ-a

Foniki

Vhalani ayo maipfhi ni sedze mubvumo wo shandukaho.
Kopololani maipfhi buguni yaṅu ya ṅdowedzo, ni fhedzise ipfhiṅ la u fhedzis

nkolela	→	n̄tolela	→	__olela
nkonela	→	nkodela	→	___ḑela
kuṭwa	→	muṭwa	→	__ṭwa

Ni nga engedza
maṅwe maipfhi?

U Elela

U sielisana u vhalela n̄ṭha.

O n̄ṭṭa mudavhini woṭhe. O vha o ḑa u n̄talela ndi
tshi fhufha nzambo. O ṅḑela na maḑi a tshi tou thwee!
Ndo humbela uri a n̄ṭṭele maṅwe.

Muṅwalo

Kopololani buguni yaṅu dza ṅdowedzo:

Ii Ia Ie Ai Ei

U Elela

U sielisana u vhalela nṭha.

Muthu muṇwe na muṇwe u a ita vhukhakhi

Muthu muṇwe na muṇwe u a ita vhukhakhi. Vhana vha a khakha. Vhathu vhahulwane vha a khakha na vhone.

Vhukhakhi ndi musiri tshi ita zwithu zwo khakheaho. Zwe ra vha ri songo ḡimisela u zwi ita.

Arali na wisa khaphu, zwenezwo ndi vhukhakhi. Arali na peṭeṭa ipfhi nga nḡila yo khakheaho, zwenezwo ndi vhukhakhi.

Musiri tshi ita vhukhakhi, ri nga pfha ro ṭungufhala. Ri nga pfha ri na ṭhoni. Ri nga kha ḡi ṭoḡa u zwi dzumba. Fhedzi u dzumba vhukhakhi a zwi ṭhusi.

Ndi khwine u amba nga ha vhukhakhi. Ri nga kha ḡi ri, “Ndo khakha.” Nga murahu ri nga lingedza u zwi lugisa.

Vhukhakhi vhu ri thusa u guda. Musi ni tshi wa kha baisigira yaṇu, ni guda u i reila khwine. Musi no peṭeṭa ipfhi nga nḡila yo khakheaho, ni ḡo guda nḡila yo teaho tshifhingani tshi ḡaho.

Arali na ita vhukhakhi, ni songo ṇala. Ni nga guda kha vhukhakhi vhuṇwe na vhuṇwe.

Tholokanyondivho

Kopololani ni fhedzise mafhungo kha bugu yaṅu ya ndowedzo:

1. Vhukhakhi ndi musi ...
2. Musi ri tshi khakha, ndi khwine u ...
3. Vhukhakhi vhu ri thusa u ...

Mofolodzhi / phendamaipfhi

Kopololani mutevhe wa maipfhi buguni yaṅu ya ndowedzo.
Talelani mofimi we wa dzheniswa kha ipfhi liṅwe na liṅwe.
Mofimi / ipfhi kana tshipiḁa tsha ipfhi ili li amba mini?

1. sokou
2. mbou
3. ḁou
4. tou
5. dzou

Thero: Ri a tshina

U pfhumisa luambo:

Khothesheni

Maipfhi a u thoma e muñwe a amba nga ha tshiñwe tshithu. Musi muñwe a tshi amba tshithu nga maanda tshi re na mutsindo/tshi no amba zwi pfhalaho, ri a dzhiela nzhele/ntha maipfhi avho. U itela uri ri kone u a dovholola.

“Ahuna nyito ine ya vha tshukhu musi zwi tshi da kha u shandukisa shango” Cyril Matamela Ramaphosa

Hezwi zwi amba uri muñwe na muñwe u na ndugelo dza u dsa tshanduko shangoni ashu, naho zwa tou vha zwiṭuku hani, zwi na ndeme.

Zwiṭori:

Loyd mutshinimakone

**Musa Motha:
Mutshini a sa wi!**

Divhaipfhi

khoriogirafa:	Muthu ane a sika na u funza maitele a u tshina.
rothini:	Sethe ya zwiito zwa u tshina zwine zwa itwa nga ndaela yo khetheaho.
akhademi:	Tshikolo tshine vhathu vha guda vhutsila ho khetheaho, vhu ngaho u tshina.
khoriogirafu:	U sika na u dzudzanya maitele a u tshina u bva mathomoni u swika magumoni.
giravithi:	Maanda ane a kokodzela vhathu na zwithu fhasi.
u zwimba (ntha):	U vha huhulwane nga nzwambo wa vhulwadze kana u huvhala.
u tumulwa murado:	Musi dokotela a tshi bvisa tshipiḡa tsha muvhili, tshi ngaho mulenzhe kana tshanda, nga nzwambo wa vhulwadze kana u huvhala.
dowela:	U shandula tshithu uri tshi shume kha vhuimo vhuswa.

Ḑivhaipfhi

u tshina:	U tshimbidza muvhili waṇu kha muzika.
baḓei:	Mufuda wo khetheaho wa u tshina une wa anetshela nganea hu tshi shumiswa zwithu zwi takadzaho.
hipihopu:	Ndi tshitaila tsha u tshina tshi ṭavhanyaho, tshi re na mafulufulu tshine tsha ita uri ni kone u sumbedza vhuvha haṇu.
hiphopu:	Ndi tshitaila tsha u tshina tshi ṭavhanyaho tshi re na mafulufulu tshine tsha ita uri ni kone u sumbedza vhuvha haṇu.

Vhudzisani vha muṭa wa haṇu

Ni a takalela u tshina? Ni takalela u tshina kana u ṭalela vhaṇwe vha tshi khou tshina?

Ndi nnyi mutshini wa khwine ane na mu ḑivha? Ndi u tshina ha mufudage hune a ita?

Foniki

Sielisanani u
vusuludza mibvumo:

U dikhouda

Nwalani mibvumo iyi miraru buguni yanu ya ndowedzo.

fh

th

kh

Vhekanyani ni nwale maipfhi aya fhasi ha mubvumo wo teaho.

fhufha

fhela

thutha

thamu

thukhula

khattha

thathamula

khula

thukha

khathutshelo

U Elela

U sielisana u vhalela ntha.

Tshinoni tsho fhufhela ntha.

O ri a tshi ri u a shavha, mudededzi vha mu
khatthamedza. Vha mu rwa nga thamu. Vho mu litsha
nge a humbela uri vha mu khathutshelo. Vho mu
kaidza uri a songo thutha zwe Khakhu a nwala.

U enkhouda

Fhatani na u n̄wala maipfhi ayo buguni yaṇu ya nḡowedzo.

fh	th	ṭh	kh	nn	l̄
a	o	ḡ	l	u	nṇ

ṭh-u-kh-u-l-a
kh-o-ḡ-a

Foniki

Vhalani ayo maipfhi ni sedze mubvumo wo shandukaho.
Kopololani maipfhi buguni yaṇu ya nḡowedzo, ni fhedzise ipfhi l̄a u fhedzise

fhaṭa	→	fheṭa	→	___ṭa
ṭhavha	→	thavha	→	___vha
khakha	→	khaṭha	→	___ṭha

Ni nga engedza
maṇwe maipfhi?

U Elela

U sielisana u vhalela nṭha.

Mmawe vho ṭhavha khuhu. Ri ḡo ḡiphina nga u thoṭha
nga muthoṭho wa khuhu. Namusi mmawe vho thakha
nṇe. Ndi funesa ṇama ya khuhu. Vha nga si khakhe
vha nnea ṇama ṭhukhu.

Muṇwalo

Kopololani buguni yaṇu dza nḡowedzo:

o o o O O O

Thero: **Ri a tshina**

Foniki

Sielisanani u
vusuludza mibvumo:

U dikhouda

Nwalani mibvumo iyi miraru buguni yaṅu ya ṅdowedzo.

ph

vh

zh

Vhekanyani ni ṅwale maipfhi aya fhasi ha mubvumo wo teaho.

phakha

phuphu

shusha

shada

vhavha

vhenga

zhazha

zhalinga

vhona

zhinda

U Elela

U sielisana u vhalela ṅṅha.

U shuma vhengeleni ḽa vho Muzhambi.

O weliwa nga phuphu a vhaaisala shada. Vhuongeloni
ho ḽala ndi zhalinga ḽa vhathu vho ḽaho u toliwa.
Uri vholdokotela vho mu shusha vha tshi ri rambo ḽo
vundea.

U enkhouda

Fhatani na u n̄wala maipfhi ayo buguni yaṇu ya ṇdowedzo.

ph	sh	vh	zh	v	z
m	b	a	o	e	u

zh-a-m-b-a
vh-u-sh-a

Foniki

Vhalani ayo maipfhi ni sedze mubvumo wo shandukaho.
Kopololani maipfhi buguni yaṇu ya ṇdowedzo, ni fhedzise ipfhiṅṅa u fhedzise

shenga	→	vhenga	→	___nga
zhomba	→	vhomba	→	___mba
phapha	→	phasha	→	___sha

Ni nga engedza
maṇwe maipfhi?

U Elela

U sielisana u vhalela n̄tha.

Shandukani u na vhutsila ha u vhaḁa. U vhumba khali dzavhuḁi. Vhathu vha tou dzi zhomba musu ho swika tshifhinga tsha uri dzi rengisiwe. Mushumo wa Shandukani u funiwa nga vhanzhi.

Muṇwalo

Kopololani buguni yaṇu dza ṇdowedzo:

Oo Oa Oe Oi Ao Eo Io

U Elela

U sielisana u vhalela nṭha.

Mugudisi wa u tshina

Kha kuṇwe kusi ngei Free State, vhana vho vha vha tshi tamba buseni nahone vha tshi gidima kha mahatsi malapfhu a muvhala wa musuku.

Ḳinwe ḍuvha, ha ḍa muthu a sa ḍivheihho kusini. “Dzina ḷanga ndi Vho Suzette,” a ralo. “Ndo ḍa u ni funza balei.”

Vhana vho vha vha sa ḍivhi balei. “Balei ndi mini?” ndi muṇwe mutukana a no pfhi Karabo. “Balei ndi ndila ya u tshina,” ho amba Vho Suzette. “U ima wa tou tswititi. U sudzuluwa nga u ongolowa na nga vhulenda, sa mahatsi muyani.”

Mathomoni, vhana vho pfha vhe na ṭhoni. Milenzhe yavho yo vha i tshi khou tetemela. Vha mbo ḍi wela fhasi.

Fhedzi Vho Suzette vho vha vhe na vhuthu. “Lingedzani hafhu,” vha ralo. “Sumbani zwikunwane zwanu. Takulani zwanda zwanu sa phapha.”

ḍuvha ḷinwe na ḷinwe, vhana vho vha vha tshi tshina fhasi ha makole a lutombo. Nga zwiṭuku nga zwiṭuku, vho mbo ḍi kona. Vho vha vha tshi ima vha tou tswititi vha rembuluwa.

Liṇwe ḍuvha, Vho Suzette vho humbela miṭa uri i ḍe i vhone. Vhana vho vha vha tshi tshina sa zwiṇoni. Miṭa ya vhandā zwandā.

Ngudo dza balei dzo ita uri muṇwe na muṇwe a pfhe o takala.

Tholokanyondivho

Kopololani ni fhedzise mafhungo kha bugu yaṇu ya ṇḍowedzo:

1. Vho Suzette vho ḍa kusini u ...
2. Vho Suzette vho vhudza vhana uri vha sudzuluwe ...
3. Ngudo dza balei dzo ita uri muṇwe na muṇwe ...

Mofolodzhi / phendamaipfhi

Kopololani mutevhe wa maipfhi buguni yaṇu ya ṇḍowedzo. Talelani mofimi we wa dzheniswa kha ipfhi liṇwe na liṇwe. Mofimi / ipfhi kana tshipiḍa tsha ipfhi ili li amba mini?

1. miṇwedzi
2. miṇwenda
3. miri
4. mishasha
5. milomo

Foniki

Sielisanani u
vusuludza mibvumo:

U dikhouda

Nwalani mibvumo iyi miraru buguni yanu ya ndowedzo.

mb

mw

mbw

Vhekanyani ni nwale maipfhi aya fhasi ha mubvumo wo teaho.

mbebo mbaḁo mbevha mwemwela mweka
mwethuwa mbwela mbwisa mmbwa tshibwanana

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

Tshibwanana tshawe tsho bva nga gethe.

Mmbwa ya Mmbengeni ine a zwima ngayo yo dzwala zwibwanana zwiṱa. Hezwi zwo mu takadzesa, asuyu o zwi sedza a tshi khou mwemwela. O fara na mbaḁo ya u ḁo vhulaha mbevha dzine dzi nga thithisa zwibwanana zwawe afho nṱavhoni.

U enkhouda

Fhatani na u ñwala maipfhi ayo buguni yañu ya ndowedzo.

m	b	w	n	nn	nñ
mm	a	u	i	dz	e

mm-b-w-a
nn-e-m-b-e-l-e-dz-a

Foniki

Vhalani ayo maipfhi ni sedze mubvumo wo shandukaho.
Kopololani maipfhi buguni yañu ya ndowedzo, ni fhedzise ipfhi ãa u fhedzise.

mbaḁo	→	mbaḁa	→	___ḁa
mmbwisa	→	mmbwela	→	_____la
ñala	→	nala	→	_ala

Ni nga engedza
mañwe maipfhi?

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

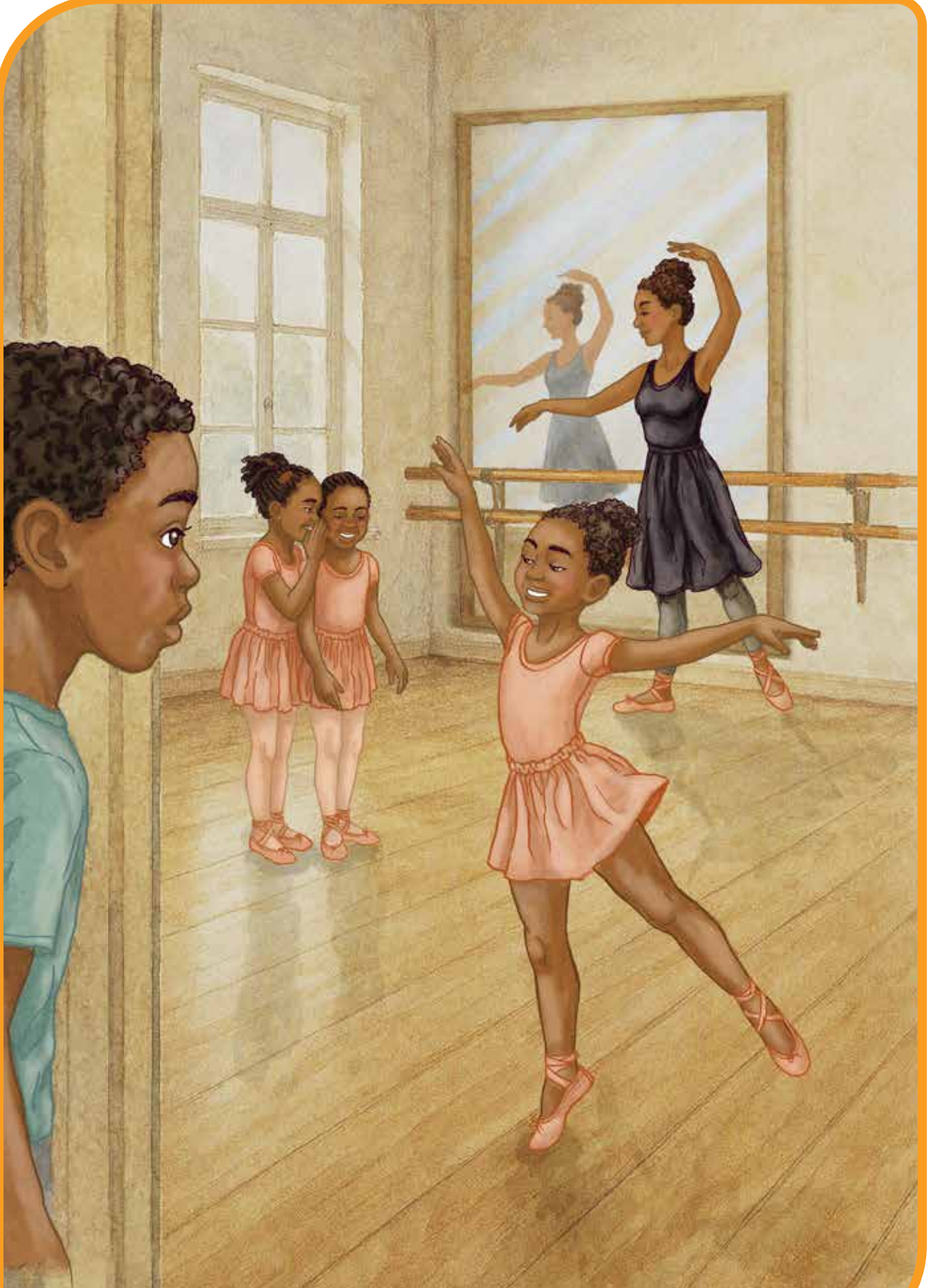
Nṱe zwa mmbwa i no dzulela u huvha a thi zwi takaleli. Mme anga vha ri a vha na thaidzo nazwo. Vha ri mbeḁa yo no vhuya ya dzhena nduni. Mmbwa ya thoma u huvha i sa fhedzi vha kona u vhona uri hu na thaidzo. Mmbwa yo vha yo zwi vhona.

Muñwalo

Kopololani buguni yañu dza ndowedzo:

u u u U U U

U anetshela zwiṭori nga nḡila ya vhusiki.

Foniki

Sielisanani u
vusuludza mibvumo:

U dikhouda

Nwalani mibvumo iyi miraru buguni yaṅu ya ṅdowedzo.

bv

mbv

bw

Vhekanyani ni ṅwale maipfhi aya fhasi ha mubvumo wo teaho.

bvafha

bvisa

bvani

bwela

bwisa

tshibwanana

mbvula

mbvuvhula

mbvota

mbvisela

U Elela

U sielisana u vhalela ṅṅha.

O mbvula rokho.

O mbvota ṽṽṽ nga thanda a sa zwi vhoni. O ṽṽṽ u mbvisa ṽṽṽ. Mukomana wanga o mbvisela thishu ya uri ndi phumule miṽṽṽṽṽ ngauri yo vha i tshi vho sokou ḡḡḡḡḡ. Ndo wana zwo nthusa ngauri ndi bvafha u swiela. O mbo ḡḡḡ ri ndi ye u awela a mpha na bvani nda ṽṽṽ.

U enkhouda

Fhatani na u ṅwala maipfhi ayo buguni yaṅu ya ṅdowedzo.

b	v	m	o	y	e
u	a	n	ny	i	fh

fh-e-ny-a
bv-a-n-i

Foniki

Vhalani ayo maipfhi ni sedze mubvumo wo shandukaho.
Kopololani maipfhi buguni yaṅu ya ṅdowedzo, ni fhedzise ipfhi ṽa u fhedzis

bvuwa	→	bvuma	→	____ma
mala	→	mela	→	_ela
mubvafhi	→	mubvanya	→	____nya

Ni nga engedza
maṅwe maipfhi?

U Elela

U sielisana u vhalela ṅṅha.

Nyelisani u zuwa nga u ita have nyonyoloso. U vuwa nga matsheloni a bva nga gethe a gidima na u fhufhafhufha. U ita nyonyoloso yawe a saathu u ya tshikoloni. Maano na Maanea vha ri vha nga thoma u ita nae nyonyoloso fhedzi vhone vha nga takalela u ita heila i no pfhi zumba.

Muṅwalo

Kopololani buguni yaṅu dza ṅdowedzo:

Uu Ua Ue Ui Uo Au Eu Iu Ou

U Elela

U sielisana u vhalela nṭha.

Jerusalema: Mutshino u bvaho Afrika Tshipembe

Jerusalema ndi luimbo lwa Afrika Tshipembe. Munna ane a pfhi Master KG o sika ulu luimbo. Muṇwe mufumakadzi a no pfhi Nomcebo o lu imba. Maipfhi a nga luambo lwa Tshizulu.

Luimbo lwo bva nga 2019. Vhathu vha Afrika Tshipembe vho lu funa. Hu si kale lwo vha lu kha radio ḡuvha ḡinwe na ḡinwe.

Tshigwada tsha dzikhonani dza ngei Angola tsho ita mutshino nga luimbo lwonolwo. Vha vhea vidio yavho kha Inthanethe.

Mutshino wo vha tshi tshi takadza nahone wo leluwa. Hu si kale, vhathu kha ḡifhasi ḡoṭhe vho vha vha tshi ṭoḡa u u tshinavho!

Vhaongi vha tshina. Mapholisa vha tshina. Vhadededzi na vhana vho tshina. Vhathu vha mashangoni manzhimanzhi vho vha vha tshi u tshina.

Afrika Tshipembe ḡo vha ḡi tshi ḡihudza vhukuma. Luimbo lu bvaho shangoni ḡashu lwo ita uri shango ḡoṭhe ḡi tshine!

Na ṇamusi, vhathu vha kha ḡi funa Jerusalema. Zwi ri sumbedza uri muzika na mitshino zwi nga ṭanganya vhathu.

Tholokanyondivho

Kopololani ni fhedzise mafhungo kha bugu yaṅu ya ndowedzo:

1. Jerusalema ndi luimbo lwa ...
2. Mitshino yo vha yo itwa nga khonani dzi bvaho ...
3. Zwi ri sumbedza uri muzika na u tshina zwi nga ...

Mofolodzhi / phendamaipfhi

Kopololani mutevhe wa maipfhi buguni yaṅu ya ndowedzo.
Talelani mofimi we wa dzheniswa kha ipfhi liṅwe na liṅwe.
Mofimi / ipfhi kana tshipiḁa tsha ipfhi ili li amba mini?

1. dzimbudzi
2. dzindau
3. dzikholomo
4. dzinngu
5. dzindou

Thero: Ri wana thuso

U pfhumisa luambo:

Idioma

Hune ipfhi kha fhungogake la amba zwo fhambanaho na zwe la vha li tshi amba zwone.

u ditika nga muthu

Arali u tshi khou tamba nnda mulenzhe wau wa neta, u nga ditika nga muri muhulwane wo khwaṭhaho uri u sa wele fhasi. 'U ditika nga muthu' zwi amba u wana thuso ya vhudipfhi hau. Arali ni tshi khou dipfha no tungufhala vhukuma, no neta, kana no dinalea kana ni sa koni u tandulula thaidzo ni noṭhe, ni nga ditika nga muthu o vhibvaho muhumbuloni kana khonani ya tsini, nahone vha do ni tikedza u swika ni tshi dipfha no khwaṭha hafhu.

Zwiṭori:

U lamukiswa nga khovhe dza doḷofini

Mukundi u wana thuso

Divhaipfhi

doḷofini:	Ndi tshipuka tsho talifhaho tshine tsha dzula lwanzheni. Doḷofini ndi khovhe dzine dza fema muya, u fana na vhathu.
phulusa:	U thusa muthu ane a vha khomboni.
bodo ya u sefa:	Bodo ndapfhu ine ya shumiswa u namela magabelo a lwanzheni.
mutshimbidzi wa sefo kha maḍi:	Muthu ane a namela magabelo kha bodo ya u sefa.
vhutungu:	U tungufhala huhulwane hune vhathu vha hu pfha musi vho felwa nga muthu kana tshithu tsha ndeme lwa tshoṭhe.
khwaṭhisedzwa:	O thusa muthu uri a pfhe o dzika nga u mu vhudza uri a songo vhilaela.

Divhaipfhi

tsikiwa:	U pfha wo t̃ungufhala vhukuma lwa tshifhinga tshilapfhu na u wana zwi tshi konda u d̃iphina nga zwithu.
mudivhi wa muhumbulo:	Muthu ane a thusa vhathu u pfhesesa mihumbulo yavho, vhud̃ipfhi havho, na vhud̃ifari havho.
nyalafho:	Ndila dza u thusa vhathu uri vha d̃ipfhe vhe khwine muyani kana namani.
mualafhi:	Muthu o faneleaho ane a shuma na inwi musi ni tshi toda thuso nga ha vhud̃ipfhi kana muvhili wanu.
fholo:	U fholo nga murahu ha u vhaaisala kana u sinyuwa.
mutshimbilo:	U shumisa nyito dzi ngaho u tõtomowa, u tshina, u gidima kana u dzungudza.

Vhudzisani vha mut̃a wa hanu

Arali nda huvhala kana nda vha khomboni, ndi fanela u ita mini u itela u wana thuso?

Mañwe a mafhungo ane ra a vhala ndi a vhana vha tshi amba na mut̃a yavho nga ha vhud̃ipfhi havho kana thaidzo dzine vha vha nadzo. Ni vhona u nga ndi muhumbulo wavhud̃i?

Foniki

Sielisanani u
vusuludza mibvumo:

U dikhouda

Nwalani mibvumo iyi miraru buguni yaṅu ya ṅdowedzo.

ṭhw**nṭh****nṭhw**

Vhekanyani ni ṅwale maipfhi aya fhasi ha mubvumo wo teaho.

nṭhavha

ṭhase

ṭhoṭhona

nṭhasela

nṭhuvha

nṭhakhamedza

maṭhwathwe

nṭhu

nṭhesa

nṭhwamakhura

U Elela

U sielisana u vhalela nṭha.

Musidzana hoyu ndi ṭhase.

Ro ya ḁakani u ka dzinṭhu. Ndo vhuya ndo ṭhavhiwa nga mipfha. Mme anga vho mmbudza uri ndi songo tambela ḁakani ngauri mipfha i ḁo nṭhavha. A thongo thetshesela zwino khezwi mipfha yo nṭhasela. Ndo ḁi ṭhuvha mithenga.

U enkhouda

nṭh-w-a-m-a-kh-u-r-a
ṭh-a-ṭh-u-vh-a

Fhatani na u ṅwala maipfhi ayo buguni yaṅu ya ṅdowedzo.

n	ṭh	w	a	m	k
h	r	vh	i	u	th

Foniki

Ni nga engedza
maṅwe maipfhi?

Vhalani ayo maipfhi ni sedze mubvumo wo shandukaho.
Kopololani maipfhi buguni yaṅu ya ṅdowedzo, ni fhedzise ipfhi ḽa u fhedzis.

nṭha	→	nṭhu	→	nṭh_
thavha	→	ṭhavha	→	___avha
nthwa	→	nṭhwa	→	nṭhw_

U Elela

U sielisana u vhalela nṭha.

Nṭhwamakhura dzo bva nge mvula ya na. Vhusunzi ha hone a vhu ṭhoṭhoni zwone. Wa sa ṭhogomela u nga lumiwa wa fhedza wo ya u ṭathuvhiwa ha dokotela. Vhathu vhanzhi a vha dzi takaleli.

Muṅwalo

Kopololani buguni yaṅu dza ṅdowedzo:

b b b B B B

Thero: **Ri wana thuso**

Foniki

Sielisanani u
vusuludza mibvumo:

U dikhouda

Nwalani mibvumo iyi miraru buguni yaṅu ya ṅdowedzo.

SW**XW****lw**

Vhekanyani ni ṅwale maipfhi aya fhasi ha mubvumo wo teaho.

gamu

swili

xaxara

sera

tshixwatudzi

mulweli

swiswina

muxe

lwefha

gorositina

U Elela

U sielisana u vhalela ṅṅha.

Maḡi a tshixwatudzi a ya rothola.

Mulandu wa Rendani wa u kwasha fasit̃ere wo lixwa nga makhulu wawe. Ndi Iwa vhuvhili vha tshi lifha. Rendani ndi sweule, ha thetshelesi. U na swili i sa vhuḡi fhanu. A sa lwi ha takali. makhulu vha dzula vha khou xaxara sa muroho nga u kaidzela.

U enkhouda

Fhatani na u n̄wala maipfhi ayo buguni yaṇu ya ndowedzo.

g	l	r	s	x	w
o	k	ts	i	a	tsh

s-w-i-l-i
w-i-s-a

Foniki

Vhalani ayo maipfhi ni sedze mubvumo wo shandukaho. Kopopolani maipfhi buguni yaṇu ya ndowedzo, ni fhedzise ipfhi la u fhedzis.

saga	→	gaga	→	__ga
wisa	→	lisa	→	__sa
raha	→	saha	→	sa__

Ni nga engedza
maṇwe maipfhi?

U Elela

U sielisana u vhalela n̄tha.

Goloi ye ra ḁa ngayo yo ri tsitsa kule na hayani. Ro xela nga uri ho vha ho no vha na swiswi. Gugu vho ri kaidzela u tshimbila vhusiku hu na swiswi. Vha ri tsini ha makete nga Mugivhela ho hambokiwa muthu. A ri tsha ḁo dovha u tshimbila swiswini.

Muṇwalo

Kopololani buguni yaṇu dza ndowedzo:

Ba Be Bi Bo Bu Ab Eb Ib Ob Ub

U Elela

U sielisana u vhalela nṭha.

Lusunzi na ndou

Kalekale, lusunzi lwo vha lu tshi dzula tsini na muri muhulu. Lṭiṭwe ḍuvha, lwo bva lu tshi ya u ṭoḍa zwiliwa. ḍuvha lo vha li tshi khou fhisa. Hu si kale, lwa xela. Lu si tsha wana nḍila ya u ya hayani.

Ho mbo ḍi fhira ndou khulu. Lusunzi lwo vha lu luṭuku vhukuma. Lwa pfha lu tshi ofha. “Ndi khou humbela uri ni nthuse, Nḍou,” hu amba lusunzi. “Ndo xela. A thi koni u wana haya hanga.”

Nḍou ya vhuthu yo sedza fhasi kha lusunzi. “Gonyani kha musingo wanga, Lusunzi,” ya ralo.”Ndi ḍo ni thusa.”

Lusunzi lwa gonya. Nḍou yo vha yo lapfha. Yo vha i tshi kona u vhona kule na shango. “Khouḷa muri waṅu!” hu amba nḍou. Ya hwala lusunzi ya lu isa hayani. “Ndo livhuwa, Nḍou,” hu amba lusunzi. “Ni muhulwane nahone ni na vhuthu.”

Nga murahu ha maḍuvha manzhi, nḍou ya ṭhavhiwa nga mupfha mulenzheni wayo. Wo vha u tshi khou vhavha vhukuma.

Lusunzi lwa ḁa na khonani dzalwo dzothē. Vha kokodza vho kokodza. Mupfha wa bva!

“Ndo livhuwa, Lusunzi,” hu amba ṅdou. Yo vha yo takala uri yo thusa lusunzi musi lwo xela.

Tholokanyondivho

Kopololani ni fhedzise mafhungo kha bugu yaṅu ya ṅdowedzo:

1. Lusunzi lwo humbela ṅdou uri ...
2. ṅdou yo vhudza lusunzi uri ...
3. Lusunzi na khonani dzalwo...

Mofolodzhi / phendamaipfhi

Kopololani mutevhe wa maipfhi buguni yaṅu ya ṅdowedzo. Talelani mofimi we wa dzheniswa kha ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe. Mofimi / ipfhi kana tshipiḁa tsha ipfhi ḽi ḽi amba mini?

1. lusunzi
2. lusudu
3. luvhalelo
4. luvhuḁa
5. luvhala

U dikhouda

Vhalani maipfhi malapfhu

1. Kopololani ipfhi kha bugu yaṅu ya ndowedzo.

kwambatela

2. Engedzani zwikhala zwa madungo.

kwambatela

3. Engedzani zwikhala zwa madungo.

kwa/mba/te/la

4. Vhalani madungo.

kwa-mba-te-l-a

5. Vanganyani madungo ni vhale ipfhi.

kwambatela

Dovhololani nga maipfhi:

- a. mvelaphanda
- b. gandakanda
- c. mukukulume
- d. mutalombalo
- e. tshimonamone

U enkhouda

Engedzani zwiga zwa u vhalala:

1. Vhalani ipfhi:

**rendi khakhu na phophi
vho wela dindini lihulu**

2. Dzhenisani maledere danzi / mahulwane:

**Rendi Khakhu na
Phophi vho wela dindini
lihulu**

3. Dzhenisani tshiga tsha u vhalala tsha u fhedzisela kha fhungo:

**Rendi Khakhu na
Phophi vho wela dindini
lihulu!**

4. Dzhenisani khoma:

**Rendi, Khakhu na
Phophi vho wela dindini
lihulu!**

Kha vha dovholole nga mafhungo:

- a. Phophi o vha e na madi zwiliwa nguvho na banditshi
- b. ahuna na muthihi washu we a vha a na founu
- c. ro vha ro farakanea

U dikhouda

Vhalani maipfhi malapfhu:

- a. khukhwana
- b. tshitangani
- c. muvhalo
- d. anganya
- e. masana

U enkhouda

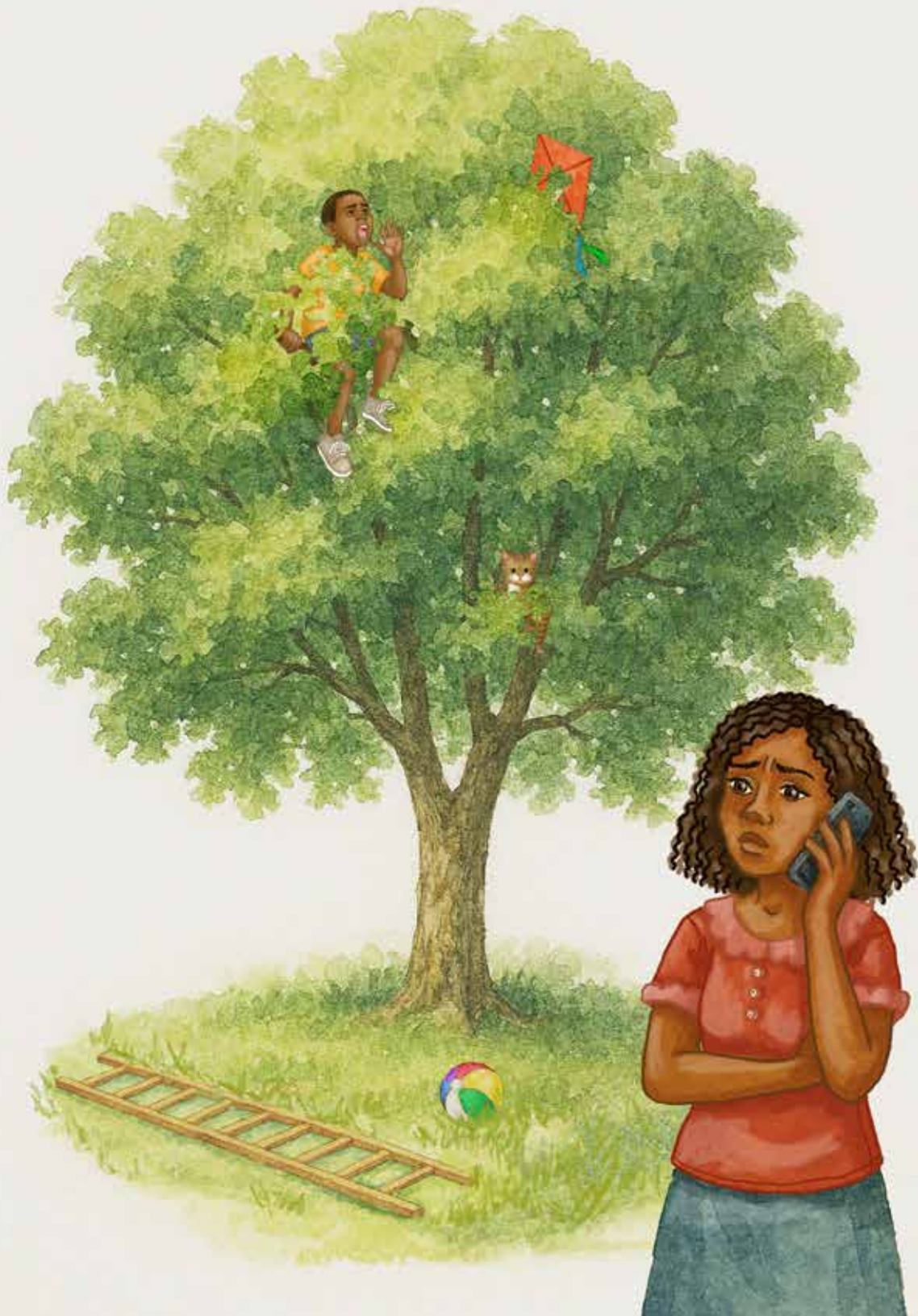
Engedzani zwiga zwa u vhala:

- a. Phophi o vha e na maḡi zwiliwa nguvho na banditshi
- b. ahuna na muthihi washu we a vha a na founu
- c. ro vha ro farakanea
- d. nṅe na rendi ro lingedza u bva dindini
- e. ndo pfha u nga afrika tshipembe ndi liḡulwanesa
- f. ndo pfha u nga afrika tshipembe ndi liḡulwanesa

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

Ro swika nga matsheloni vha tshe vho edela. Ro vha ri tshi khou ṱoda uri vha tshi vuwa vha wane ro swika uri ri le navho vhuragane. Makhulu vho vha vho takalela u vhona vhaḡuhulu vhavho. Nwaha muṅwe na muṅwe zwikolo zwi tshi vala ri vha isa kha makhulu wavho, uri vha fhedze ṅwedzi navho vha tshi khou vha vhona.

U anetshela zwiṭori nga nḡila ya vhusiki.

U dikhouda

Vhalani maipfhi malapfhu:

- a. khukhwana
- b. tshitangani
- c. muvhalo
- d. anganya
- e. masana

U enkhouda

Engedzani zwiga zwa u vhala:

1. Vhalani ipfhi:

Rendi a ri ndo vhaisala mulenzhe.

2. Dzhenisani khoma kha maipfhi a saathu ambiwaho:

Rendi a ri, ndo vhaisala mulenzhe.

3. Dzhenisani zwiga zwa u amba phanda na nga murahu ha maipfhi o ambiwaho:

Rendi a ri, “ndo vhaisala mulenzhe.”

Kha vha dovholole nga mafhungo:

- a. Rendi a vhudzisa uri mulenzhe wanu wo vunde?
- b. Rendi a fhindula a thi humbuli nga u ralo.
- c. Phophi a ri Ri tea u bva kha heli dindi!
- d. Rendi a ri ndi a tenda ri fanela u bva!
- e. Phophi a ri a thi khou toda u edela hafha vhusiku ha namusi.

U dikhouda

Vhalani maipfhi malapfhu:

- a. mutsetsenene
- b. nyamulemalema
- c. tshidumbumukwe
- d. mbonelaphanda
- e. thambelamadi

U enkhouda

Engedzani zwiga zwa u vhala:

- a. rendi khakhu na phophi vho wela dindini lihulu
- b. Rendi Khakhu na Phophi vho wela dindini lihulu
- c. Phophi o vha e na madi zwiliwa nguvho na banditshi
- d. nne na rendi ro lingedza u bva dindini
- e. ndo pfha u nga afrika tshipembe ndi lihulwanesa

U Elela

U sielisana u vhalela ntha.

Seani ha funi zwone u imba. U tou vha nambi. Ipphi lawe lo tamba nahone a tshi imba u takusa vhudipphi ha vhanzhi. Mudededzi wawe vha ri u tea u yo gudela vhutsila ha zwa u imba musi a tshi phasa kha inwe ya dzi yunivesithi dza Afrika Tshipembe. Vha ri ha ngo fanela u zwi dzhiela fhasi. Ha ngo tea tamba nga talente kana mpho ye a tondwa ngayo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṭha.

Tshiphiri tsha Vho Molobe tsha u dzika

Vho Molobe vho vha vhe mudededzi. Kĩlasi yavho yo vha yo ḍala vhana vhane vha shuma.

Ḳĩnwe ḍuvha, David a dzhia penisela ya Siphō. Siphō o vha o singuwa vhukuma. Tshifhatuwo tshawe tsho mbo ḍi nzwinzwimala. O vha a tshi khou tḍa u tzhema.

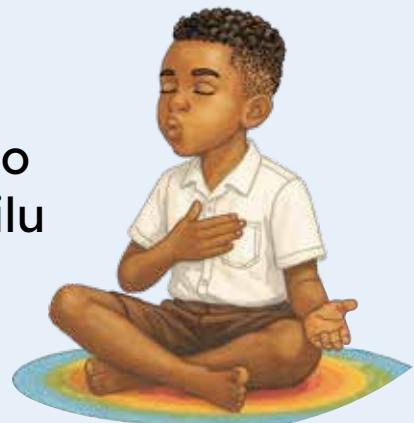
“Imani” ndi Vho Molobe vha tshi ambela fhasi. “Idani ndi ni sumbedze tshiphiri.” Vho mbo ḍi dzudza kĩlasi fhasi kha methe.

“Musi ro singuwa, muvhili washu ri pfha u tshi fhisa,” vha ralo. “Mbilu dzashu dza rwa nga u tṭavhanya. Fhedzi ri nga ita uri ri dzike hafhu.”

“Hani?” Ho vhudzisa Siphō. “Ri a fema” ndi Vho Molobe. “Nukhedzani maluvha. Tsimani khandela.”

Vho Molobe vho vha sumbedza uri vha zwi itisa hani. Vho femela ngomu sa muthu ane a khou nukhedza maluvha. Vho mbo ḍi fhuludzela sa muthu ane a khou dzima khandela.

Vhana vho zwi lingedzavho. Nga zwiṭuku nga zwiṭuku, Siphō a pfha a khwine. Tshifhatuwo tshawe tsho vha tshi songo tsha vhifhelwa. Mbilu yawe yo vha yo dzika.

“Ndi pfha ndi khwine” Sipho a ralo. “Pfharelo nga u dzhia penisela yaṇu,” hu amba David. “Ahuna thaidzo” Sipho a ralo.

U bva lenelo duvha, musi vhana vha tshi pfha vho sinyuwa, vho vha vha tshi ita tshiphiri tsha u dzika. U nukhedza maluvha. U tsima khandela.

Tholokanyondivho

Kopololani ni dadze mafhungo kha bugu yaṇu ya ndowedzo:

1. Musi ro sinyuwa, mbilu dzashu ...
2. U femela ngomu, u nukhedza ...
3. U femela nṱha, u tsima ...

Mofolodzhi / phendamaipfhi

Kopololani mutevhe wa maipfhi buguni yaṇu ya ndowedzo.
Talelani mofimi we wa dzheniswa kha ipfhi liṅwe na liṅwe.
Mofimi / ipfhi kana tshipiḽa tsha ipfhi ili li amba mini?

1. vhusunzi
2. vhuvhalelo
3. vhusudu
4. vhuvhuḽa
5. vhuvhala

**Copyright © 2026 National Educational
Collaboration Trust (NECT)**

This work is licensed under a **Creative Commons
Attribution–NonCommercial–NoDerivatives 4.0
International License (CC BY-NC-ND 4.0)**.

Additional permissions beyond the scope of this license
may be available. For further information, please
contact the publisher at **materials@nect.org.za**.

First edition, 2026

